

Opgør med subjektfilosofien

af Mogens Lilleør

En udfordring for subjektfilosofien består i den påstand, at sprog og kommunikation indebærer erkendelse, som ikke hviler på et sanse- og oplevelsesbaseret fundament, men som ikke desto mindre må betragtes som viden. Erfaring kan nemlig beskrives i ord, og selvom dine erfaringer er private for dig og mine for mig, så kan vi dele dem ved at give hinanden beskrivelser af dem. De påstande, hver af os kommer med om tingenes beskaffenhed, jordens og verdens indretning, er påstande om, hvad der eksisterer lige så meget for andre som for os selv. Sproget er afgørende som fælles ejendom.

Det grundlag, som subjektfilosofien søger er anderledes. Man sætter et enkeltstående 'jeg', som betvivler alt, indtil det når frem til det, som er ubetvivleligt og som ikke kan korrigeres yderligere. Det, man finder, er så privat og subjektivt, at det end ikke ville rystes af opdagelsen, at alle andre mennesker i verden blot er tanketing i jegets bevidsthed (solipsisme). Hvis dette faktisk var tilfældet, måtte det kunne lade sig gøre at beskrive private erfaringer for sig selv, uafhængigt af hvordan andre mennesker beskriver deres. Altså man skal kunne have et helt privat sprog. Men det er højst tvivlsomt om det kan lade sig gøre.

Sprog, som altså er socialt eller offentligt, læres ved at lære regler for anvendelsen af ord og navne således, at private erfaringer kan passes sammen. Offentligt sprog fungerer på den måde, at det justerer eller tilpasser de distinktioner til hinanden, som vi hver især laver. Dette sikrer selvfølgelig ikke, at vi, hvis vi erfarer hinandens sansninger eller følelser, altid ville bruge de samme ord om samme sansninger eller oplevelser. Men det sikrer, at vi kan kommunikere sammen.

Men lad mig for eksperimentets skyld overveje, hvad der kommer først: Det private sprog eller det offentlige sprog? Ja, efter min mening kan folk, som allerede har et offentligt sprog, bruge private ord om deres erfaringer, men private ord kan ikke udgøre grundlaget eller byggestenene for et offentligt sprog. Altså, det offentlige sprog er primært. Lad mig illustrere dette med et eksempel fra den amerikanske filosof Martin Hollis (Invitation to Philosophy):

1) To drenge har hver en bille i en kasse. Selvom de begge nægter at lade den anden se deres, kan de godt beskrive dem for hinanden og sammenligne deres beskrivelser. Dette skyldes, at biller er noget, der tilhører den offentlige verden, ordet 'bille' er et offentligt ord. I sidste instans er det muligt at åbne kasserne, så de kan kigge på billerne.

2) Men hvad nu hvis billerne lever i private kasser, som på magisk vis kun lader deres ejere se indenfor? Drengene kan stadig beskrive deres biller, men kun ved hjælp af ord, som er lånt fra tale om ting, der ikke er i kasserne, dvs. ord som er offentlige.

3) Men antag nu, at alle beskrivende ord i vores sprog i bund og grund er ord for ting i magiske kasser, således at der ikke er et vedvarende, offentligt sprog at låne fra. Så kunne ingen af drengene være sikre på, hvad den anden sagde om sin bille. Det ville endda være uklart, om drengene begge havde en bille, fordi de ville begge have dyr, som ligner hinanden på måder, de ikke ville kunne fastslå. De ville ikke kunne vide om nogen af dem overhovedet havde en bille.

Eftersom nogle mennesker rent faktisk har succes med at sammenligne beskrivelser af ting, kan nogen brug af sproget til at beskrive verden med i hvert fald ikke afhænge af, hvad der er i private kasser. Men hele den subjektfilosofiske strategi og tænkning, hviler fejlagtigt på en sådan antagelse.

Sagen er imidlertid, at succes med at tale afhænger af, om man bruger ord med samme mening under forskellige sammenhænge. Men hvad vil det sige? Betydningen af 'samme' afhænger af regler, som styrer ordanvendelsen og tester for fejlanvendelse. Selv om jeg kunne opfinde et privat sprog med private regler, ville jeg kun kunne afgøre, om jeg følger reglerne for dette sprog ved en skjult eller åben appel til offentlige sprogeregler, som jeg ikke har opfundet. Offentlige sprogeregler underbygger private. Lad mig uddybe dette med hjælp fra den engelske filosof Peter Winch (*The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*), som i øvrigt er inspireret af Wittgensteins privatsprogsargument.

Hvad betyder det at sige, at jeg tænker på Mount Everest? Hvad er det ved min udtalelse af ordene Mount Everest, som gør det muligt at sige, at jeg med disse ord mener en bjergtop i Himalaya? Altså, hvilken sammenhæng er der mellem 'bevidsthedens kontakt med virkeligheden' og 'ordbetydningens natur'? Svaret kunne være, at jeg er i stand til at mene det, jeg mener med ordene Mount Everest, fordi de er blevet defineret for mig (f.eks. ved en påpegende definition). Definitionen foreskriver betydningen, og det at bruge et ord i dets korrekte betydning er at bruge det på samme måde som den, der er foreskrevet af definitionen. Men hvad vil det sige at bruge ordet på samme måde som foreskrevet i definitionen? Hvordan kan jeg afgøre, om en bestemt tilsigtet anvendelse er den samme som eller forskellig fra den, der foreskrives i definitionen? Hvordan ved jeg, at ordene er de samme hver gang jeg anvender dem? Svaret er, at det kun er ifølge en given regel, at vi kan tillægge ordene 'de samme' en bestemt betydning.

Men hvad vil det så sige at følge en regel? Et svar kunne være, at man følger en regel, hvis man altid handler på samme måde ved begivenheder af samme art. Men dette svar dur selvfølgelig ikke, fordi vi da definerer ordet 'regel' vjh. af ordet 'samme' på trods af at vores hensigt jo er at definere ordet 'samme' vjh. af ordet 'regel'. Brugen af ordene 'regel' og 'samme' er åbenbart indbyrdes forbundne og afhængige.

Problemet er, under hvilke omstændigheder giver det mening at sige om en person, at han følger en regel i det han foretager sig? Hvilken forskel er der f.eks. mellem virkeligt at anvende en regel og kun tilsyneladende gøre det? Det, at en adfærd stemmer overens med en given regel, er ikke nogen garanti for, at reglen følges. Det er ikke nok blot at regne med de personers handlinger, hvis adfærd falder under reglen, man må også medtage andre menneskers reaktioner på adfærden. Det er altså kun i en situation, hvor en anden person i princippet ville kunne opdage den regel, jeg fulgte, at jeg overhovedet med rimelighed kan siges at følge en regel.

Dette kan underbygges med følgende argument: Forestillingen om at følge en regel er logisk knyttet til forestillingen om at begå en fejl. For hvis det er muligt at sige om nogen, at han i en handling følger en regel, så må det betyde, at man kan spørge, om han handler rigtigt eller forkert i forhold til reglen. Det væsentlige ved forestillingen om en regel er, at den sætter os i stand til at vurdere det, som bliver gjort. En fejl er en overtrædelse af noget, der er vedtaget som værende rigtigt, dvs. den må kunne genkendes som en sådan overtrædelse. Andre må være i stand til at opdage den. Det er kontakten med andre individer, som muliggør den ydre kontrol med ens handlinger. Man kan derfor ikke meningsfuldt tale om at fastlægge regler eller normer for et fuldstændigt isoleret individ. Men man kan selvfølgelig godt tænke sig individer, der følger en privat adfærdsnorm, blot skal det være muligt for andre mennesker at opfatte denne regel og vurdere om den følges på den rigtige måde. Det giver heller ingen mening at antage, at nogen kan etablere en privat adfærdsnorm, hvis han eller hun aldrig har kendt til et menneskeligt samfund med dets socialt etablerede normer.

Nødvendigheden af en social sammenhæng er - når talen er om regler - specielt vigtig, hvad angår naturen af vore sanseindtryk. Sproget, hvormed vi taler om vore sanseindtryk, må opfylde visse almindeligt kendte kriterier. Disse kriterier kan ikke være private, men må bygge på et fællesliv, som mange individer deltager i. Det, der berettiger brugen af ord om handlinger, er netop den sociale sammenhæng, hvori aktiviteterne finder sted, og ikke aktiviteterne i sig selv. Dette gælder for eksempel, når vi benævner eller navngiver sansede ting: At et navn stemmer overens med tingen, dvs. anvendes på ting af samme slags, beror ikke på tingene i sig selv, men på, at vi i navngivningen følger en social regel. Der gives ikke regler, som alene beror på ting eller genstande for sig selv.

At en person kan retfærdiggøre brugen af et ord beror på at sproganden i og med sproganden appellerer til en af personen uafhængig instans, dvs. kriterier som fastlægges uafhængigt af det konkrete individ, ved hjælp af hvilke det er muligt at kontrollere personens sproganden. Man kan ikke subjektivt retfærdiggøre brugen af et ord, fordi det vil være umuligt selv at efterprøve begrundelsen, dvs. efterprøve om anvendelsen svarer til tidligere anvendelser,- man vil blot kunne henvise til erindringen om tidligere anvendelser. Derfor gælder det, at en enkelt anvendelse af sproget ikke kan stå alene, men kun kan forstås inden for den generelle sammenhæng, hvori sproget bruges; og en væsentlig del af denne sammenhæng består i at rette fejl, når de opstår, og foretage kontrol, når der er mistanke om fejl.

Den subjektfilosofiske strategi fejler, fordi den tager udgangspunkt i det isolerede individ og hans eller hendes private mentale tilstande eller oplevelser. 'Subjektfilosoffen' sidder i sin magiske kasse (3). Verden er indskrænket til et enkelt individ. Men så kan han/hun ikke vise, hvad der udgør grundlaget for erkendelse, han/hun kan slet ikke formulere de problemer, der bakses med. Kun fordi sproget er socialt, og altså omverdenen og andre mennesker eksisterer, kan det lade sig gøre at formulere omverdensproblemet og de andre subjektfilosofiske problemer.